

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.4(13).2023.132-140

**В. В. Топчій,***д-р юрид. наук, професор,  
заслужений юрист України,  
Державний податковий університет*  
**ORCID ID 0000-0002-1726-9028;****О. В. Топчій,***д-р юрид. наук, доцент,  
заслужений діяч науки і техніки України,  
Харківський національний університет  
імені В. Н. Каразіна*  
**ORCID ID 0000-0002-0809-8730;****О. Г. Колб,***д-р юрид. наук, професор,  
заслужений юрист України,  
Державний податковий університет*  
**ORCID ID 0000-0003-1792-4739**

## **СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ ВПЛИВИ ІНТЕРНЕТУ ТА ІНШИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ НА РІВЕНЬ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

*У науковій статті здійснено аналіз архівних кримінальних проваджень, офіційної статистики та доктринальних джерел, що стосуються проблем запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, які в умовах воєнного стану в Україні вчиняються неповнолітніми особами.*

*Зокрема, з огляду на воєнну ситуацію, яка склалась у нашій державі, можна констатувати про виникнення, формування та розвиток у зв'язку з цим нових видів злочинів, що мають підвищену суспільну небезпеку та потребують адекватної реакції правоохоронних органів і суду на їх вчинення, запобігання та протидію.*

*Мовиться насамперед про такі кримінальні правопорушення, суб'єктами (або співучасниками) яких є неповнолітні особи, як: участь у колабораціоністській діяльності; шпигунство; мародерство; шахрайство, пов'язане із волонтерською діяльністю, тощо.*

*З огляду на отримані результати цього дослідження встановлено одну із сучасних детермінант, яка сприяє вчиненню вищезазначених злочинів, а саме суспільно небезпечний вплив інтернету та інших телекомунікаційних інформаційних систем на формування протиправної мотивації та поведінки неповнолітніх правопорушників.*

Враховуючи зазначені обставини, у цій науковій статті доведена потреба у підвищенні рівня юридичної відповідальності відповідних державних контролюючих органів та власників вказаних інформаційних систем за якість оприлюднюваної ними продукції, а також на створенні з їх боку передбачених законом «фільтрів» інформації, яка має бути недоступною як для певних категорій дітей (до 9-ти, 11-ти, 14-ти років), так і загалом для всіх неповнолітніх осіб.

Крім того, звернута увага на низький рівень спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, які здійснюються відповідними суб'єктами, та обґрунтована необхідність удосконалення правового механізму з означених питань.

**Ключові слова:** суспільна небезпека, інтернет, телекомунікаційна система, кримінальне правопорушення, неповнолітня особа, воєнний стан, спеціально-кримінологічне запобігання, юридична відповідальність.

**Постановка проблеми.** Як показує вивчення офіційної інформації, щорічно, включаючи й умови воєнного стану в Україні, знижується рівень злочинності, суб'єктами якої є неповнолітні особи (як в абсолютних цифрах, так і у розрахунку на 100 тис. населення). Так, 2022 року неповнолітніми було вчинено 2 тис. 367 кримінальних правопорушень, що на 42 % менше, ніж 2021 року (4 тис. 179 таких суспільно небезпечних діянь) [1].

Такі самі тенденції мали місце й у співвідношенні цього виду злочинності із загальною, а саме якщо питома вага вчинених неповнолітніми особами кримінальних правопорушень становила 2021 року 2,2 %, то 2022 року – 1,7 [1].

Проте більш всебічний та повний аналіз сучасної злочинності неповнолітніх свідчить про те, що у її структурі з'явилися нові види, які мають підвищену суспільну небезпеку, позаяк вчиняються в умовах воєнного стану, який введений в Україні у лютому 2022 року та триває донині [2]. Так, поширеними у сьогоденні стали такі злочини, суб'єктами яких є неповнолітні особи, як: державна зрада (ст. 111 Кримінального кодексу (далі – КК) України); колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України); пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України); диверсія (ст. 113 КК України); перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК України); тощо (стст. 114-2; 150-1; ч. 4 ст. 185 КК України).

Водночас варто зауважити, що в детермінаційному комплексі причин та умов, які сприяють їх вчиненню, особливе місце займають ті із них, які стали наслідком негативного впливу на неповнолітніх інтернету та інших телекомунікаційних джерел, що в кінцевому підсумку сформувало у зазначених осіб протиправну мотивацію до вчинення саме вищезазначених кримінальних правопорушень.

Враховуючи вказані обставини й те, що досі на науковому рівні ця проблема досліджена недостатньо, варто констатувати, що в умовах воєнного стану вона є актуальною і такою, що має теоретичне і практичне значення.

З огляду на це **метою статті** є наукове обґрунтування необхідності якісної видозміни чинного законодавства України шляхом визначення у ньому конкретних правових засобів нейтралізації, блокування, усунення тощо детермінант злочинності, які пов'язані з негативним впливом на дітей інтернету та інших телекомунікаційних систем.

Натомість *основним завданням* цієї статті є розробка окремих шляхів, спрямованих на блокування, нейтралізацію, усунення тощо негативного впливу інтернету та інших телекомунікаційних джерел на неповнолітніх.

**Аналіз останніх наукових публікацій.** Незважаючи на те, що сьогодні не бракує наукових праць, присвячених проблемам злочинності серед неповнолітніх, варто констатувати, що у контексті предмета цієї наукової статті доктринальні розробки є одиничними і безсистемними, а також такими, що не відображають повною мірою сутності впливу інтернету й інших подібних джерел на формування протиправної мотивації та поведінки зазначених суб'єктів вчинення кримінальних правопорушень, що стало ще одним із аргументів вибору тематики цього наукового дослідження.

Поряд з цим варто зазначити, що у загальних рисах методологічним підґрунтям для здійснення зазначеного наукового пошуку стали праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: В. С. Батиргарєвої, В. В. Василевича, О. В. Волянської, В. В. Голіни, Б. М. Головкіна, В. Г. Гончаренка, О. В. Гордякової, О. М. Джужи, В. В. Костицького, Н. В. Лесько, І. В. Литовченко, Д. Майєра, О. Р. Михайленко, В. В. Пушкаря, Д. Річардсона, М. О. Семчика, Д. Н. Срібняк, К. А. Тарасова, А. П. Тузова, І. К. Туркевича, О. Ю. Юрченко тощо [3].

**Виклад основного матеріалу.** Якщо загалом узагальнити таку негативну інформацію, яку продукують інтернет та інші телекомунікаційні мережі, що, як показує практика, негативно впливає на дітей різного віку і формує на цій підставі відповідні цінності та мотивацію щодо свого місця і ролі у суспільних відносинах, то до таких джерел можна віднести такі відомості, які:

- стосуються прищеплення для неповнолітніх поваги до Українського народу, держави та їх символів і традицій;
- детермінують у зазначених учасників суспільної діяльності повагу до людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, а також до недоторканості і безпеки;
- пов'язані з повагою підлітків до права власності будь-якої особи;
- сприяють здоровому розвитку дитини в умовах воєнного стану;
- формують стійкість у неповнолітніх до їх втягнення дорослими особами у протиправну та іншу суспільно небезпечну діяльність.

Водночас варто зазначити, що поділ вказаної вище інформації є умовним, оскільки кожна із їх видів тісно зв'язана та обумовлена поміж собою, тобто на всіх рівнях (законодавчому, доктринальному, правозастосовному та ін.) це питання має розглядатися через призму інформаційної системи, яка впливає на формування і розвиток дітей.

Зокрема, як встановлено у ході цього дослідження, серед детермінаційного комплексу причин і умов, які сприяють вчиненню неповнолітніми кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, звертають на себе увагу такі системні впливи телекомунікаційних джерел та інтернету, як:

1. Формування у дітей негативного ставлення до держави у контексті політичних баталій та необґрунтованої критики діяльності її органів, службових і посадових осіб в умовах воєнного стану (публічні «чвари» (не дискусії та словесні перепалки) «вчорашніх» і «сьогоднішніх» можновладців; кадрові провали у територіальних центрах оборони у Міністерстві оборони України тощо) [4].

---

*Топчій В. В., Топчій О. В., Колб О. Г. Суспільно небезпечні впливи інтернету та інших телекомунікаційних систем на рівень злочинності неповнолітніх в Україні в умовах воєнного стану*

Водночас за таких самих обставин (умовах війни) в Ізраїлі створено коаліційний уряд і забезпечено діяльність засобів масової інформації, включаючи інтернет, у яких пропагується патріотичне ставлення до держави та її збройних сил [15].

Більш того, якщо в Україні мобілізацією охоплено лише частину населення (переважно з бідних і середніх родин), то в Ізраїлі під час введення воєнного стану для виконання військового обов'язку залучаються всі без винятку верстви національного потенціалу.

Зазначені та інші несправедливі підходи держави до вирішення досить важливих проблем її функціонування в умовах воєнного стану й детермінують в Україні вчинення неповнолітніми злочинів проти основ національної безпеки (державної зради, колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору та ін.) [6].

Як видається, з метою запобігання негативному впливу інтернету та інших телекомунікаційних систем на дітей в умовах воєнного стану логічно було б відповідними державними органами, які видають дозволи на заняття інформаційною діяльністю, провести аудит «інформаційної» продукції, за результатами якого через суб'єктів законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) здійснити внесення відповідних змін і доповнень у нормативно-правові акти з означеної проблематики. Зокрема, у такій ситуації, як виняток, можна було б ввести процедуру «цензури» інформації, що продукується у зазначених інформаційних джерелах, яка співпадала б зі змістом тих правообмежень, про які мовиться у ст. 34 Конституції України та стст. 8, 9, 10 Європейської конвенції з прав людини.

2. Систематичні порушення прав дітей, про які у своїх щорічних доповідях повідомляє Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [7].

Відсутність у чинному законодавстві України, включаючи кримінально-процесуальне, обов'язку у відповідних державних органах щодо виявлення, усунення, блокування тощо причин і умов, які сприяють вчиненню правопорушень проти дітей, роблять існуючі проблеми «хронічними» та такими, які знижують позитивну мотивацію життєдіяльності у цих осіб, зокрема з питань національної правосвідомості.

З огляду на це варто у сьогодні хоча б на рівні відповідних нормативно-правових актів, як це, зокрема, здійснено в органах прокуратури [8], повернутись до історично усталеної та перевіреної практики, спрямованої на усунення детермінант злочинності.

3. Безсистемний та епізодичний захист української мови і засилля іноземної продукції у засобах масової інформації (ЗМІ), включаючи інтернет та інші телекомунікаційні системи, на території нашої держави.

Зокрема, всупереч вимог законів України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та «Про медіа» у засобах радіомовлення (особливо на каналах FM) пріоритетними є пісні іноземних авторів, а не навпаки.

Крім того, на вулицях деяких міст України замість (або у виді дубляжу) державної мови на вивісках торгових об'єктів використовується іноземна мова (як приклад, можна назвати міста Луцьк, Рівне, Житомир тощо).

Усе це, з одного боку, свідчить про бездіяльність із означених питань Уповноваженого із захисту державної мови (стст. 49–57 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної») та відповідних суб'єктів, які надають

дозволи для заняття інформаційною діяльністю (Національна рада з питань телебачення і радіомовлення; Державний комітет телебачення і радіомовлення України та ін.), а з іншого – створює кореляційні детермінанти, що сприяють вчиненню злочинів із боку неповнолітніх.

4. Вплив на дітей, який здійснює на них росія. Варто зауважити, що досі в Україні не заборонені всі інформаційні джерела, які використовує держава-агресор та дезорганізує у такий спосіб неповнолітніх у виборі правильних орієнтирів і цінностей у житті [9].

У такому контексті варто свідчити й про інші види відомостей, умовний перелік яких наведено у цій статті, що негативно впливають на формування свідомості, цінностей і способу життя у дітей. Так, приватизація державних та створення нових приватних телеканалів, а також безконтрольність держави щодо випуску в ефір «інформаційного продукту» привели до того, що у цих джерелах домінуючими є фільми, які пропагують насильство (водночас кров у них «лється ріками»), бездуховність та інші аморальні явища (наприклад, можна назвати інформаційні програми ТВ «Новий канал», «2+2», «ICTV-2» тощо).

Як видається, в умовах воєнного стану можна застосовувати такий історичний досвід, який мав місце в Україні у часи великих потрясінь у 1990-х роках, коли по телебаченню показували так звані «мильні бульбашки» та серіали сентиментального характеру («Санта Барбара», «Рабиня Ізаура» та ін.), які стали на той період своєрідними «соціальними засобами лікування» населення від стресів і психологічних вибухів.

Безумовно, такий підхід є не безспірним, але очевидним, у зв'язку з цим є й інший висновок, а саме: сучасне ТВ, всупереч чинному законодавству України здебільшого зорієнтовано на отримання прибутку за рахунок дешевої та примітивної телепродукції, яка до того ж є шкідливою для всіх глядачів, включаючи підлітків. У цьому сенсі можна назвати такі рекламні відеосюжети, у яких мовиться про всі інтимні аспекти життєдіяльності жінки (особливо коли їй за 50 років), що не тільки не викликає позитивних вражень в осіб чоловічої статі, але й впливає на їх подальші рішення щодо одруження чи вибору одностатевого партнера.

І знову ж таки виникають цілком логічні питання: де ж наші контрольно-дозвільні державні органи, де ж державні спеціальні програми запобігання правопорушенням у середовищі дітей тощо.

Звичайно, у межах однієї наукової статті об'єктивно неможливо висвітлити всі детермінанти, які сприяють негативному впливу інтернету та інших телекомунікаційних систем на дітей, проте акцентувати увагу на існуючі у зв'язку з цим проблеми варто, враховуючи водночас зарубіжний досвід з означених питань [10].

Зокрема, якщо узагальнити позитивні результати запобігання вищезазначеному суспільно небезпечному явищу, об'єктом якого є права дітей, то можна виокремити такі із них:

1. Заборона у вказаних джерелах публічного оприлюднення інформації, яка може нашкодити психічному, інтелектуальному та іншому розвитку дитини.

Така діяльність чітко контролюється відповідними підрозділами кібербезпеки та державними органами, які видають ліцензії для заняття інформаційною діяльністю, а тому допуск до неї дозволяється тільки для дорослих осіб на спеціально закодованих каналах телебачення та в системі інтернет [11].

2. Розробка відповідними суб'єктами спеціально-кримінологічного запобігання правопорушень методичних рекомендацій для державних органів, які видають ліцензії щодо кіберризиків, яким піддаються діти [12], включаючи й в інтернеті [13], та науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на їх нейтралізацію, блокування, усунення тощо [14].

Водночас зазначені рекомендації мають бути затвержені спільним наказом зацікавлених центральних органів державної виконавчої влади (МВС, Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури України тощо).

3. Підвищення правової свідомості та культури суб'єктів законодавчої ініціативи та нормотворчої діяльності, зокрема з питань, що стосуються досліджуваної у цій статті проблематики.

Про низький рівень цих складових свідчить використання у сьогоденні у законах України або «сленгу» (наприклад, у стст. 255–255-3 КК України, у яких вживаються терміни злочинної субкультури («вори в законі»; «сходка» та ін.), або слів іншомовного походження, аналоги яких є в українській мові (аудит, моніторинг тощо).

4. Підвищення юридичної відповідальності батьків за безконтрольність, бездіяльність та залучення дітей до зайняття протиправною діяльністю. Так, сьогодні батьки «закривають» очі на шахрайські дії дітей, пов'язані зі збором коштів на Збройні сили України; жебрацтво під виглядом «жертв» війни; самовільного перебування дітей на об'єктах військового призначення та ін. [15].

5. Інші заходи загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання негативному впливу інтернету та інших телекомунікаційних систем на дітей, про які мовиться у науковій літературі [16] та які, безумовно, мають стати предметом окремого монографічного дослідження.

**Висновок.** Отже, з огляду на отримані у ході цього наукового пошуку результати можна констатувати, що в умовах воєнного стану в Україні негативні впливи інтернету та інших телекомунікаційних джерел на здоровий розвиток дітей набувають підвищеної суспільної небезпеки, оскільки не тільки детермінують вчинення нових видів злочинів у їх середовищі та за їх участю, але й створюють у зв'язку з цим потенційні та реальні загрози для національної безпеки нашої держави.

У таких умовах видозміна змісту запобіжної діяльності в означеному напрямі є об'єктивно необхідною та безвідкладною діяльністю не тільки спеціальних суб'єктів профілактики правопорушень, але й загалом усіх суспільних і державних інституцій.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора України. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.prresident.gov.ua>
3. Лесько Н. В. Правове регулювання захисту дітей від негативного впливу Інтернету. URL : <https://science.lpnu.ua>
4. Подоляк про проблеми мобілізації: «Треба шукати нові стимули». URL : <https://tsn.ua>Україна>
5. В Ізраїлі всі лідери підтримали створення уряду національної єдності. URL : <https://www.ukrinform.ua>
6. «Там дитину присипало». Кого і як в Україні судять за коригування вогню російської армії. URL : <https://www.bbc.com>articles>
7. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – щорічні та спеціальні доповіді. URL : <https://ombudsman.gov.ua>
8. Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушення прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах : наказ Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>
9. Російська мова в Україні: що знищить «скабеевих» і «солловйових» в українському телевізорі. URL : <https://www.unian.ua>Україна>
10. Британська мережа кібер-безпеки / Вікіпедія. URL : <https://uk.m.wikipedia.org>
11. Children and parents: Media use and utitudes report 2022. URL : <https://www.ofcom.org.uk>
12. Кіберризика, яким піддаються діти віком 8–12 років. URL : <https://www.dqinstitute.org/2021/12/10>
13. Діти та ризики в Інтернеті. URL : <https://surfshark.com.ua>
14. Про безпеку в Інтернеті. URL : <https://www.gov.ua>
15. Фейкові волонтери. Як шахраї наживаються на війні в Україні. URL : <https://www.bbc.com.>ukrainian>
16. Топчій О. В. Види інформаційної безпеки неповнолітніх: новий погляд на усталені підходи. URL : <https://www.jurnalul-jurdic.in.ua>

## REFERENCES

1. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia / Ofis Heneralnoho prokurora Ukrainy. URL : <https://gp.gov.ua/ua/ posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-22>
2. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.prresident.gov.ua>
3. Lesko N. V. Pravove rehuliuвання zakhystu ditei vid nehatyvnoho vplyvu Internetu. URL : <https://science.lpnu.ua>

---

*Топчій В. В., Топчій О. В., Колб О. Г. Суспільно небезпечні впливи інтернету та інших телекомунікаційних систем на рівень злочинності неповнолітніх в Україні в умовах воєнного стану*

4. Podoliak pro problemy mobilizatsii: «Treba shukaty novi stymuly». URL : <https://tsn.ua>Ukraina>
5. V Izraili vsi lidery pidtrymaly stvorennia uriadu natsionalnoi yednosti. URL : <https://www.ukrinform.ua>
6. «Tam dytynu prysypalo». Koho i yak v Ukraini sudiat za koryhuvannia vohniu rosiiskoi armii. URL : <https://www.bbc.com>articles>
7. Upovnovazheni Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny – shchorichni ta spetsialni dopovidi. URL : <https://ombudsman.gov.ua>
8. Pro orhanizatsiiu diialnosti prokuroriv z protydiv porushennia prav liudyny u pravookhoronni ta penitentsiarnii sferakh: nakaz Heneralnoho prokurora vid 29.12.2021 № 400. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>
9. Rosiiska mova v Ukraini: shcho znyschyt «skabieievkyh» i «soloviovykh» v ukrainskomu televizori. URL : <https://www.unian.ua>Ukraina>
10. Brytanska merezha kiber-bezpeky / Vikipediia. URL : <https://uk.m.wikipedia.org>
11. Children and parents: Media use and attitudes report 2022. URL : <https://www.ofcom.org.uk>
12. Kiberryzyky, yakym pidaiutsia dity vikom 8–12 rokiv. URL : <https://www.dqinstitute.org/2021/12/10>
13. Dity ta ryzyky v Interneti. URL : <https://surfshark.com.ua>
14. Pro bezpeku v Interneti. URL : <https://www.gov.ua>
15. Feikovi volontery. Yak shakhray nazhyvaiutsia na viini v Ukraini. URL : <https://www.bbc.com.>ukrainian>
16. Topchii O. V. Vydy informatsiinoi bezpeky nepovnitnikh : novyi pohliad na ustaleni pidkhody. URL : <https://www.jurnalul-juridic.in.ua>

**V. V. Topchii, O. V. Topchii, O. H. Kolb. SOCIALLY DANGEROUS EFFECTS OF THE INTERNET AND OTHER TELECOMMUNICATIONS INFORMATION SYSTEMS ON THE LEVEL OF JUVENILE DELINQUENCY IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW**

*This scientific article analyzes archival criminal proceedings, official statistics and doctrinal sources related to the problems of preventing and countering criminal offenses committed by minors under martial law in Ukraine.*

*In particular, in view of the military situation that has developed in our country, it is possible to ascertain the formation and development of new types of crimes in connection with this, which have an increased public danger and require an adequate reaction of law enforcement agencies and the court to their commission, prevention and countermeasures.*

*First of all, we are talking about such criminal offenses, the subjects (or accomplices) of which are minors, such as: participation in collaborationist activities; espionage; looting; fraud related to volunteering, etc.*

*Based on the obtained results of this study, one of the modern determinants that contributes to the commission of the above-mentioned crimes was established, namely, the*



*socially dangerous influence on the formation of illegal motivation and behavior of minor offenders of the Internet and other telecommunication information systems.*

*Taking into account the specified circumstances, this scientific article proves the need to increase the level of legal responsibility of the relevant state control bodies and the owners of the specified information systems for the quality of the products they publish, as well as to create on their part legal "filters" of information that should be inaccessible to certain categories of children (up to 9, 11, 14 years old), as well as for all minors in general.*

*In addition, attention was drawn to the low level of special criminological prevention of crimes carried out by the relevant entities, and the need to improve the legal mechanism on these issues was substantiated.*

**Keywords:** *public danger; Internet; telecommunication system; criminal offense; a minor; martial law; special criminological prevention; legal responsibility.*

*Стаття надійшла до редколегії 26 жовтня 2023 року*